

## Kína, mikroglobalizáció, társadalmi béke

### A diskurzus hatalma

A tudományelméletben közhelynek számít, hogy az uralkodó diskurzus meghatározza a tárgyról benne folytatható elbeszélések határait: csak olyan elbeszélések szöhetőek egy diskurzusban a tárgyról, amelyek annak értelem- és jelentésterén<sup>1</sup> belül esnek. Mi több, a diskurzus őrei, nem csak metaforikusan nevezhetjük őket a diskurzus határőreinek, szigorú ellenőrzés alatt tartják a beszélőket és elbeszéléseiket, s ugyanezen szigorú kegygyel jutalmazták azokat, akik annak még kihasználatlan lehetőségeit szövik addig még ismeretlen elbeszélésekké – zseninek vagy akadémiai doktoroknak kinevezvén őket –, vagy szigorú kegyetlenséggel büntetik azokat, akik a diskurzus mélyén rejtett paradigmától eltérő elbeszélések szövése merészkednek. Azzal a reménnyel ajánlom a tisztelt hallgatóság figyelmébe a globalizációról általam diskurzushatár-sértőként szőtt elbeszélést, hogy találnak benne figyelemre méltó elemeket, s ezért elkerülhetem büntető szankcióikat.

A globalizációra hosszú időn keresztül magam is a piaci versenygazdaság diskurzushatárain belül tekintettem, s ezért, hogy első, a témáról írott írásomat 1989-ben,<sup>2</sup> majd egy évtizeddel később a témának szentelt könyvem<sup>3</sup> is ennek az individuális megalomániának a jegyében publikáltam. A verseny piacokon ugyanis a racionalitás ott

*\* A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető egyetemi docense, intézetigazgató*

*1 A diskurzusok és narratívák belső szerkezetét képező értelem jelentés- és kifejezésterekről a „Hatalom, szakralitás, kommunikáció” című tanulmánygyűjteményemben írtam. Kölcsey Intézet, 2003.*

*2 Vass Csaba: Globális világkapitalizmus vagy a nemzetek világszövetsége? Rendszerváltó kilátások, Juss, 1989.*

*3 Vass Csaba: Míg élők közt leszel élő, Hármaskönyv a globalizációról, Ökotáj Kiadó, 1999.*

érvényes elvei szerint az számít sikeresnek, aki nagyobbra tud nőni, s az a legsikeresebbnek, aki a legnagyobbra. Ezért, mikor valamilyen termék piacán elért gazdasági siker hőseit akarjuk ünnepelni, akkor kutató szemeinket a profitok nagyságára irányítjuk. Mikor pedig a legsikeresebb üzletemberek listáit állítja össze *Forbes* úr a maga magazinjában vagy epigonistái egy-egy országban, akkor a legnagyobb személyes vagyonnal rendelkezőket részesítjük elismerésünkben. Hogy is ne tennénk, hiszen a hegyek azok, amelyeket a legkönnyebben vehetünk észre. Individualizmusunk s individuális megalomániánk sokszor vezetett bennünket tévutakra, hogy csak a legfontosabbokról: az ökológia válságáról vagy a kevésbé ismert, de minket, embereket érzékenyebben érintő humángazdasági válságról<sup>4</sup> tegyek említést. Individualizmusunk ebben az esetben is megakadályozott bennünket abban, hogy egy kollektív kísérletre felfigyelhessünk, s hogy a kicsiből vagy inkább mikroméretű vállalkozásokból felépülő világhálózatot egyáltalán észleljük. Holott korunk alapvető hatalmi harcai éppen e kétféle globalizáció között zajlanak, s ezért korunkat joggal nevezhetjük a makro- és mikroglobalizáció közötti puha világháború korának, amelyhez viszonyítva a többi konfliktus csak másod- vagy sokadlagosnak bizonyul.

## MI IS AZ A MIKROGLOBALIZÁCIÓ?

Az itt következőkben előbb, hogy összehasonlíthassam őket, röviden, szinte csak címszavakban, tételmondatokban összefoglalom a makroglobalizáció főbb ismérveit, majd a mikroglobalizáció általános vonásait írom le, ezután a mikroglobalizáció magyarországi sajátosságaira térek át, végül a kétféle globalizáció közti puha világháborúra utalással zárom e rövid vázlatot.

<sup>4</sup> Vass Csaba: *Humángazdaság*, in: *A polgári kormány négy éve*, Kölcsey Intézet, 2002.

## *1. A globalizáció nem gazdasági, hanem létmódkérdés*

A globalizációról, mint arra utaltam mint a termék világpiacát uralni képes vállalatbirodalmakról tanultunk meg gondolkodni, s ebben a globalizáció „terjedelmi” felfogását ismerhetjük fel. Szó se róla, a mikroglobalizáció megnevezéssel magam is a „terjedelmi” felfogást erősítők közé lépek. A magyarázat ezen terében való tartózkodásomat azonban az indokoltnál semmivel sem kívánom hosszabbra nyújtani, ezért, mikor a globalizáció sajátosságairól szólok, annak a „lényegével,” tartalmi sajátosságaival kívánok foglalkozni. Annál is inkább van szükség a terjedelmi síkról a tartalmak mezejére lépni, mert igen elharapózott az a terjedelmi felfogásra kizárólagossággal tekintő téves felfogás, amely azt állítja, hogy globalizáció a történelemben „mindig is volt,” s ilyenkor rendre felsorolják a nagy világbirodalom-építési, eddig mindig kudarcra végződő kísérleteket a rómainól a Pax Britannica-ig bezárólag. S az kétségtelen, hogy ezek s vállalkozásaik is méreteikben közelítették vagy meg is haladták a mai globális vállalkozásokét. A rokonítható vonások azonban ezzel ki is merültek, s ami marad, az már a különbségeikre irányítja figyelmünket – a házat kitöltő tűz és víz által szimbolizált ellentmondó tartalmak elegendő példának bizonyulhatnak az összehasonlíthatóság terjedelmi korlátainak a szemléltetésére.

Amikor viszont a földi hatókörrel rendelkező szervezeteket a lényegeiket érintő különbségek felől vesszük szemügyre, akkor minden bizonnyal a legmélyebben fekvő különbségeiket a „létmódjaikban” fedezhetjük fel.

Másutt kifejtettem, ezért s a terjedelmi korlátokra tekintettel csak jelzem, hogy a hagyományos közösségek, különböző formákat választva, cselekedeteiket a kozmikus egészhez igazították, s azt tekintették feladatuknak, hogy ebbe a kozmikus egészbe, a létbe minél mélyebben s minél harmonikusabban illeszkedjenek be. Szemléltetni ezt a viszonyulást a középkori kézművesipar ma iparművészetinek tetsző használati eszközein keresztül szemlélhetjük meg. Ha felidézzük magunkban a paraszti szerszámok vagy a barokk bútorok művességét, azt is észrevehetjük, hogy azok ugyan korábban sosem

volt valóságot – bútor, szerszám, öltözék, épület stb. – hoztak létre, lévén, hogy mindezek a természetben sehol nem fordulnak elő, a művelet azonban, amit végeztek, két olyan tulajdonsággal is bírt, ami a modern iparétól alapvetően különbözött. A természeti tárgynak csak a „formáját” változtatták meg, lényegi tartalmát nem, s ezért a létharmóniát sem bontották meg.

Ezzel szemben a modernitás s a modern ipar, mivel nem a létbe illeszkedést tette céljává, hanem a természet „leigázását,” mélyen behatolt a tárgy „természetébe,” s abban idézett elő például vegyi jellegű változásokat. Annak következtében viszont, hogy a pénz forgási sebessége és a rivalizáló versengés által üldözött tempóban kellett e műveleteket elvégeznie a modern iparnak, arra egyfelől nem jutott ideje, hogy a hatásait ellenőrizze, s mivel célja a profit maximálása volt, másfelől figyelme sem terjedt ki a létbe illeszkedésre, amiért az egészségre és a biológiai környezetre ártalmas eljárásokat fejlesztett ki, és e sok esetben káros termékekben kötötte le attól kezdve alig mozgítható tőkéjét. A következmények közismertek: az ökológiai válság, amely a földi élet elpusztításával fenyeget.

A létbe illeszkedő, illetve a természetet leigázó létmódokkal nem merültek ki a lehetőségek, a globalizáció újabb fordulatot hozott. Már nemcsak a meglévő természetbe nyúlt bele, hanem azt úgy alakította át, ahogyan az a természetben sohasem fordulhatott volna elő: a minden ízében mesterséges valóságot kezdte el felépíteni. A természetben elvben sem előfordulható „műanyaggal” helyettesítette a természeti anyagot. A média, a marketing s a PR felhasználásával mesterséges, virtuális társadalmi valóságot épített fel, ahol a társadalmi csoportokat márkákkal helyettesítve részben az uralkodó hatalomtársadalmat, részben az alávetett márkatársadalmat alakította ki. A természetes személyt felváltó, *Michel Foucault* által megírt állam által termelt modern individuumok helyett már a „minimál-én” két típusát: az uralkodó hatalom-ént és a márkaidentitással rendelkező „plázazombit” termeli meg, illetve a génmanipulált emberrel és a klónozással kísérletezik. Mindezek nem a létbe illeszkedéshez visszatérés létmódját, hanem a léterőszak a történelemben mindeddig elért csúcását képező „mesterséges létezés” létmódját valósítják meg,

amelyek nemcsak tovább feszítik az ökológiai válságot, de egy újabb, népesedési-humángazdasági válságot is okoznak, s ezzel nemcsak az emberi létfeltételek, hanem az ember kipusztításának a kockázatát is magukban hordozzák.

A globalizációról mint új létmódról elmondottak, reményeim szerint, elegendően meggyőzőek azon tétel alátámasztásához, hogy annak legfontosabb ismérve valóban nem vállalkozásainak terjedelme, hanem korábban sosem volt, mesterséges létmódja.

## *2. A makroglobalizáció „gazdaság-” és társadalomszervezete*

A szak- és köznyelvben „a” globalizációnak számító makroglobalizációval kapcsolatos másik félrevezető közmegegyezés, hogy az gazdasági természetű, s ezért gazdasági globalizációnak is szokás nevezni. Az vitathatatlan, hogy hatalmas szervezetek folytatnak a modernre emlékeztető, a modernitás értelmében vett gazdasági tevékenységet. Közelebbről szemügyre véve azonban ezen vállalatbirodalmakat nemcsak mesterséges valóságuk válik láthatóvá, hanem az is, hogy ezek tevékenysége alapvetően eltér a modern vállalkozásokétól. Ezek működési célja, ahogyan utaltam rá, a gazdasági profit maximalizációja, míg a globális vállalatbirodalmak nem gazdasági profitot, hanem hatalomtöbbletet termelnek. Egyetlen példával támasztom alá, hogy ezek a vállalatbirodalmak miért nem ökonómiai, hanem hatalomipari művekként vannak jelen a világban. Közismert, hogy a világban nagyjából egyharmad évszázada 8-10-szer annyi elektronikus pénz forog, mint amennyi az éves világyövedelem, s ha a pénz forgási sebességére is tekintettel vagyunk ismét, láthatjuk, hogy e jövedelemnek a töredéke is elegendő ahhoz, hogy a világforgalmat lebonyolítsa. Ez azt jelenti, hogy a forgalom lebonyolításához szükséges „pénzmennyiségnek” még a 10-szeresét is jóval meghaladja a forgalomban lévő pénz. A „pénzfelesleg” többnyire inflációban folyik el, s áll be a szükséges színvonalra, ekkora pénzfeleslegnek pedig már régen inflációhoz kellett volna vezetnie. Ezzel szemben nem-hogy inflációval kellene a világgazdaságnak küzdenie, de annak még

a közelében sem jár. A magyarázat: a forgalomban lévő pénznek e gazdasági szempontból feleslegesnek tűnő része valójában már nem gazdasági, hanem hatalompénz – a pénzről leválasztott s felhalmozott hatalmi funkció, amely nem is gazdasági célokat szolgál, hanem a modern nemzeti kormányok feletti ellenőrzés megszerzésének és fokozásának az eszköze. S amikor egy gazdaságnak tűnő intézmény valójában a hatalom növelését szolgálja, akkor a hatalompénz termelésével foglalkozók már nem a modern értelemben vett gazdaságtársadalommá állnak össze, hanem hatalomtársadalommá, amelyben vezető helyen a hatalombirtokos „globalokrácia” áll, neki alárendelten pedig azok, akik a hatalomtermelésben, illetve a hatalompénz alakjában rendelkezésre álló hatalomtöbblet termelésében bér munkásokként vesznek részt. S ennek a hatalomtársadalomnak alávetettje, mintegy belső gyarmata a másik minimál-én típus.

A globális hatalomtársadalmat s annak határait ha a földrajzi térben kívánjuk lokalizálni, kudarcot fogunk vallani, ugyanis ezek nem egy-egy ország határain belül helyezkednek el, s nem is a földrajzi térben, hanem a vertikálisan szétválasztott szociális térnek az uralkodó mezőjében. A hatalomipari művek hatalomtársadalma, miközben valóban kiterjed a Föld minden térségére, belülről nem egységes, hanem a modern nemzetekre emlékeztető, de azok fölött megszervezett, a modern nemzeteket gyarmatosító „szupranemzetekre” tagolódik. Ezek a „szupranemzetek” – ahogyan önmagukat, illetve egymást nevezik: a központosított hatalomra törekvő Amerópa, a nemzetek szövetségét képviselő Euramerika, az egyelőre három Ázsia: Amerázsia, a japán és a kínai Ázsiák, a mindeddig vesztes iszlám kísérlet, a megbukott szovjetglobalizációs kísérlet élesztésére törekvő orosz változat mint „régiónok” is – egymással élet-halál harcot vívnak a főhataloméért. Közben azonban, amikor s amiben kell, a modernitás és a tradicionalitás maradványai gyarmatosítására szívesen nyújtanak egymásnak segítő kezét.

A globalizációs szupranemzetek, amelyek szülőhazájukon kívül a világ szinte minden táján megtalálhatók, voltaképpen alacsony létszámmal bírnak. Amikor egy-egy modern polgári nemzet államhatárain belüli részeit akarjuk megnevezni, akkor azt mondhatjuk,

hogy saját szupranemzeteiknek a modern polgári nemzetek államhatárain belülre költözött, ott hatalmi feladatokat teljesítő „peremtársadalmi:” a globális szupranemzetek modern nemzeti államhatárokra belülre telepített peremtársadalmi.

E globális peremtársadalmaknak sajátos feladataik vannak: néha termelő, többnyire azonban nem termelő vállalkozások alakjában létező globális szivattyúk, amelyeken keresztül a modern nemzetállamok forrásait szívják át a szupranemzeti központokba – mint megannyi világ kiterjedésű centrum-periféria szerkezetek –, illetve amelyeken mint tolatyúkon keresztül a veszteségek, illetve a szennyezés onnan áttolható a modern és tradicionális nemzetekbe.

### *3. A mikroglobalizáció közösség és gazdaságszervezete*

A makroglobalizáció hatalomipari vállalatbirodalmaiból épülő szupranemzeteinek mesterséges valóságot építve önpusztító létmódja azonban a globalizációnak csak az egyik lehetséges változata. A Föld egészére, illetve nagy részére kiterjedni nem csak a vállalatbirodalmak óriási szervezeteivel lehetséges, van erre más lehetőség is. Ez a másik lehetőség a mikroglobalizáció, amely ugyanakkor és ugyanolyan hatékonyan fogja át a Föld teljes egészét, mint a makroglobalis vállalatbirodalmakból álló szupranemzetek. Csak míg a makroglobalizáció – térbeli metaforával élve – „felülről” telepszik a modern államokra és tradicionális közösségekre, addig a mikroglobalizáció „alulról” kapaszkodik bele e modern – és részben a tradicionális – társadalmakba.

A terjedelmi értelemben globalizációnak minősülő mikrovállalkozások földi hálózata tartalmi szempontból néhány ponton megegyezik – mert felhasználja azt – a makroglobalizáció művalóságával, számos és éppen lényegi pontokon el is tér attól. A mikroglobalis vállalkozások, méreteik ezt nem is tennék lehetővé, a „természettel” nem végez a makroglobalizációhoz hasonló kísérleteket, megelégszik a már rendelkezésére álló lehetőségek felhasználásával: a hagyományos formaalakító tevékenység mellett építkezik a modernitás

tartalmat megváltoztató termékeiből, de előszeretettel használja – mint például a világ minden pontján megtalálható junk-food büféiben a mikrosütőt – a makroglobalizáció által mesterségesse átalakított természeti eszközöket is, s egybeesésük nagyjából ki is merül mindebben. Ugyanakkor a mikroglobalizáció a társadalomszervezetet sem alakítja át ott, ahol megjelenik, legalábbis nem a feltétlenül szükségesnél nagyobb mértékben, ellenkezőleg, a saját, vertikálisan szervezett közösségi szervezeteit exportálja minden országba. A mikroglobalizáció tartalma így el is tér a makroglobalizációétól, amennyiben egy viszonylag hagyományos és hagyományosan zárt, nagyjából törzsek és – főként kereskedő-szolgáltató – foglalkozások szerint felépített közösségi szervezetet használ fel arra, hogy befolyását, mi több, hatalmát a Föld egészére kiterjessze.

A mikroglobalizáció közösség-szervezete a hagyományos családi-nemzeti-törzsi szervezethez épül fel. Ez a család-nemzeti-törzsi szervezet ázsiai értelemben „szakrális” alapokon áll, mondhatni sajátos ázsiai szakrális valóságként kúszik be az európai anyagelven vagy tisztán társadalmi módon szervezett modern és globális társadalomszervezetek alá, anélkül azonban, hogy azoknak létszerű megtámasztásává válna – mondhatni inkább alternatívájaként növekszik –, mindazonáltal, mint látjuk majd a magyar példa kapcsán is, gazdaságilag ugyanakkor némi stabilizáló szerepe is van. Alapja a család, amelynek van ugyan saját, mindazonáltal az európaihoz csak hasonló magántulajdona, ugyanakkor azonban a nemzeti-törzsi-közösségi tulajdon is megtalálható benne, ami a mi individualizmusunk számára már szinte érthetetlen.

A mikroglobalizáció gazdaságának alapegysége sem olyan hatalmas, a Földet átfogó globális vállalkozás, mint a makroglobalis szupranemzetek hatalomgazdaságának az alapegységei; a mikroglobalizáció alapegysége szinte a lehető legkisebb vállalkozás: a család, a mikroglobalizáció a családi mikro-vállalkozásokon nyugszik, ahol a család felnőtt tagjai végeznek minden munkát. Földrajzi kiterjedésük növekedésének is a családok képezik alapját: az arra alkalmas gyermekek mennek tovább a világba „szerencsét” próbálni, bizonyítani, hogy „transzcendens kötelezettségeiknek” – például a



kereskedői, vagy a szolgáltatói, vagy egyéb siker elvárásoknak – kellő képességeik révén eleget tudnak tenni. Erre a családi terjeszkedésre épül rá a nemzeti és törzsi terjeszkedés is, amelyek a családi vállalkozói vándorlás irányát is nagyjából megszabják.

A mikroglobalizáció, s ebben is emlékeztet a makroglobalizációra, a szociális tér meghasításával áll összefüggésben, nagyjából a makroglobalizáció által lehasított roncs- és páriatársadalmakra telepszik rá. De ő maga nem meghasítja a szociális teret, hanem alternatívát állítva a modernitásnak és rettenetes gyermekének, a globalitásnak, megkettőzi-háromszorozza azt, azzal, hogy ázsiai típusú szakrális közösség-szervezetekből álló szerveződés-ként jelenik meg. Hasonlít abban is a makroglobalizációra, hogy mozgásának, terjeszkedésének céljai között a hatalom kiterjesztése is szerepel, ezért családi feletti szerveződési szintjein joggal nevezhető „hatalomközösségnek” is, amelynek a mindenütt lévő nemzeti társadalmak vagy részeik alávetetteivé válnak, legalább gazdasági értelemben.

#### *4. Az új, a globalizációs két-, sokpólusúság*

Korunk jellegének meghatározásával összefüggésben a sok egyéb pontatlannak nevezhető meghatározási kísérleten belül van két olyan is, amely a mikroglobalizációval, tágabban a globalizációval áll összefüggésben: az egypólusúvá válás, illetve a kultúrák harca, egymásnak ellentmondó dogmái.

Túlságosan elfoglalta a világhatalomért versenyző „két világrendszer” harcával foglalkozó elemzők figyelmét a szovjet birodalom bukása s az amerikai győzelme, ezért elkerülték érdeklődésüket a katonai-hatalmi versengésnél mélyebb folyamatok, amelyek csattanósan cáfolnak rá a rövidre zárt következtetésre, miszerint a világ egypólusúvá vált volna, s ez az egy pólus az Egyesült Államok. Kétségtelen, hogy madártávlatból tekintve a világra, ma az Egyesült Államok látszik világhatalomnak, katonai és pénzügyi szempontból legalábbis. Kérdés azonban, hogy melyik Egyesült Államok. S ugyanilyen jogos a kérdés, hogy más dimenziókat tekintve vannak-e trónkövetelők.

Az első kérdést az indokolja, hogy mint a bevezetőben jeleztem, a globalizáció mindenütt, az Államokban is a nemzet feletti „szupranációként” szerveződött meg, így az Államokban székelő szupranációt lehet „győztesként” megnevezni, amely szupranáció, hogy ellenfelein diadalmaskodhasson, saját nemzetét is forrásnak tekintette. Közismert, s az „underclass” elméletében tudományos szinten is megfogalmazódott az Államok szupranációra és nemzetre való szétválása, amelyet az amerikai középosztálynak a hetvenes éveket követő negyed században bekövetkezett elsorvadása, az amerikai nemzeti vagyoni 20%-ának 1% kezébe koncentrálódása és a népesség alsó 20%-ának a nemzeti jövedelemből való 2%-os részesedése gazdasági számokkal is igazolt. Amely helyzetet tovább bonyolítja, hogy az amerikai szupranáció legalább három nagy tömbből áll: a győztes amerópaiból, a megkapaszkodásért küzdő euramerikaiból s a trónkövetelők közé lépett amerázsiaiból. Míáltal az egy pólus mindjárt hárompólusúnak mutatja magát.

Az eddig sem egyszerű helyzetet tovább bonyolítja, s hathatóssabban is cáfolja a kultúrák harcáról szóló elmélet, amely azt állítja, hogy nemcsak az Államokon belül szervezett három tömbből álló szupranáció küzd a világhatalomért, hanem rajta kívül legalább három más kultúra is a porondon van. Mindent egybevetve az egy-pólusú világ tétele nehezen, vagy talán nem is tartható.

Kiváltképpen akkor nem tartható az „egypólusú világ” koncepciója, ha tartalmi szempontokat is figyelembe veszünk. Ehhez azonban a kultúrák szerinti felosztástól is el kell távolodnunk, s ha ezt a nagy távlatot nyitó lépést megtesszük, akkor az is látható, hogy magával a kérdésfelvetéssel is: kultúrák harcolnak, baj van.

Hogy a kultúrákra vonatkozó kérdésfelvetés problematikusságát megvilágíthassam, a modernista felvilágosodásnak és az e tekintetben a bírált foglyának megmaradt posztmodern tudományelméletnek is rá kell mutassunk a közös gyenge pontjára. A felvilágosodás és a felvilágosodás-kritikus posztmodern ugyanis egyaránt a bevezetőben bíralt „jelentés” szintjéig vizsgálja a diskurzusokat, s a diskurzushatároknak a jelentés szintjén való megvonása lehetetlenné teszi, hogy észrevehessük, hogy nem kultúrák – amerikai és ázsiai például –,

hanem annál mélyebben fekvő rétegek vívják ma csatáikat. Ha a jelentés szintjén szervezzük a világról elbeszéléseinket, akkor valóban kulturálisnak tűnhetnek fel az amerikai és az ázsiai közötti különbségek. Ám mind Amerikában, mind Ázsiában érvényes a nemzetekre és szupranemzetekre tagolás, s bár a nemzetek között valóban voltak súlyos ellentétek a modernitás korszakában, ezek jelentősége azonban elhalványul a szupranemzetek közötti ellenségeskedések szikrázó-villódzó fényében. A globális szupranemzetek viszont nem a jelentés, hanem az értelem szintjén, nem a kultúra, hanem a létmód szintjén, azaz létszerűen különböznek egymástól: ontológiai különbség van közöttük. Amely különbség elbeszéléséhez a társadalom- és történettudományok nyelvi és kulturális fordulatai után most a lét, az ontológiai fordulatára – tudomány és a filozófia, mi több, a mikroglobalizáció sajátos szakrális természete következtében tudomány, filozófia és teológiai új egyensúlyára alapozott fordulatra van szükség. S ha ezt tudomásul vesszük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a világ újra nemcsak két-, hanem sokpólusúvá vált, ahol a felsorolt három szupranáció mellé fel kell vennünk legalább három ázsiait – a kínait, a japánt és az éledő indiait –, valamint az újra kétféle európaikat: a kontinentális euramerikai és a főnix szerepre készülő orosz típusút. S a mindegyiktől különböző, nem is globalista iszlámról sem feledkezhetünk meg.

Összefoglalva az említetteket, azt mondhatjuk, hogy a hatalmi versengésben részt vevő létmódokat tekintve világunk sokpólusúvá vált, mely sok pólusból a világhatalomért folyó versenyt tekintve a globalitás két létmódja: a makroglobális és a mikroglobális emelkedik ki, s kettejük képezik a hatalmi szempontból kétpólusú világunkat.

## A MIKROGLOBALIZÁCIÓ MAGYARORSZÁGON

Az, hogy a globalitás Magyarországon is jelen van, mára közhellyé lett, olyannyira, hogy hívei és ellenfelei, kiszolgálói és kifosztottai, nyertesei és veszteseai nagyjából azonosították magukat s a másikat is – a makroglobalizációval összefüggésben. A korunk tartalmát alkotó kétféle globalizáció közötti harc azonban Magyarországot sem ke-

rülte el, s a rendszerváltásban a makroglobalitás által szerzett közel két évtizedes előnyt a mikroglobalitás igen gyorsan behozta, s nálunk is megjelent. A következőkben, a globalizációs lejtő felvázolását követően, e szakaszban a mikroglobális közösség magyarországi szerkezetét vázolom fel.

### *1. A sokszorosan összetett lumpenglobalizációs lejtő Magyarországon*

Sokszor gondoljuk, hogy az országok az „egy állam – egy társadalom” mintájára szerveződnek meg. Az imént említett underclass elmélet is jelzi, hogy még az alapításuk szerinti „olvasztótégelyek” is legalább kétfelé esnek szét, s ha a társadalmi lételméleti fordulat fényében vesszük szemügyre az országokat, akkor, legalábbis az európai és amerikai országok többségénél, azt tapasztalhatjuk, hogy azok nem is csak két, hanem több társadalomból és gazdaságból állnak. Ez alól nem kivétel Magyarország sem, s ennyiben kiigazításra szorul a mára meggyökeresedni látszó vélekedés, miszerint kettős szerkezetű lenne országunk: valójában a mi országghatárunkon belül is több társadalom él egy időben.

Ha azt vizsgáljuk, hogy e több társadalom egymással milyen kapcsolatban áll, akkor egy sajátos „lejtőt” láthatunk:



Ennek a globalizációs lejtőnek a csúcán a makroglobalitás magyarországi peremtársadalma található. Mielőtt tovább sorolnám a lejtő alsóbb grádicsain található társadalmakat, egy specifikáló megjegyzés kívánkozik a hazai globalizációs peremtársadalommal kapcsolatban ide.

### Közbevetés a lumpenglobalizációról

*André Gunder-Frank, mikor a latin-amerikai modernizációt vizsgálta, az amerikai déli kontinens kívülről, bódító szándékkal véghez vitt modernizálásával összefüggésben azt találta, hogy megjelentek országaiban is az elsősorban külhonos tőkés vállalkozások, amelyek szerkezete azonban alapvetően eltért a „centrum országok” vállalati szerkezetétől. Az eltérés lényegét André Gunder-Frank abban látta, hogy a latin-amerikai országokba csak azok a vállalkozások jöttek le, amelyek nem végeztek kutató-fejlesztő tevékenységet, gépeiket tekintve távol estek a csúcstechnikától, annak inkább a kiszolgáló egységei voltak: ha ipari volt a vállalkozás, akkor legfeljebb összeszerelést végzett, vagy inkább kereskedelmi és szolgáltató volt, ugyanakkor a pénzügyi szolgáltatások igen kiterjedtté váltak. Ugyanakkor e vállalkozások a centrumban találhatóhoz viszonyítva tőkeszegények is voltak, minnek következtében alacsony iskolázottságúakat, közülük is viszonylagosan keveseket s még kevesebb bérért foglalkoztattak. Ha a magyarországi makroglobális vállalkozásokat az említett szempontok szerint és a globális szupranációk centrumaihoz való viszonyában vizsgáljuk meg, akkor – az egyetlen Audi kivételével – önmagáért beszélő hasonlóságot találunk. Értelemszerű, hogy ezért a magyarországi globalizációs peremtársadalmat is „lumpenglobalizációnak” s nyomában a lejtőt is „lumpenglobalizációs lejtőnek”<sup>5</sup> nevezzük. Amely elnevezés azért is illik kiválóan a mi kis globalizációs lejtőnkre, mivel nálunk a modernitás és eleve is lumpenmodernitás volt, s maradt is, amit a lejtőn az egyre zsugorodó nemzeti gazdaságként jelenítettem meg. A lejtő másik vége felé helyezkedik*

<sup>5</sup> A lumpenglobalizációról bővebben: Vass Csaba: *A makrogazdasági fejlődés mikrogazdasági alapjai*, 2000. Gazdasági Minisztérium

*el nálunk is a mikroglobalitás, amelyről eddig is láttuk, hogy nagyjából „lumpenglobalitásnak” számít, s az alattuk található roncs- és páriatársadalmak pedig még a lumpen szintnél is lejjebb vannak. A lumpenglobalizációs lejtőn lefelé a fejletlenebbnek számító társadalmak, felfelé a fejlettebbek találhatók, s a lejtő kifejezés ezért is érvényesnek tekinthető.*

E lumpenglobalizációs lejtőn, amennyiben a szervezett társadalmakat és gazdaságokat tekintjük, a mikroglobális közösség „legalul” található, s mint látjuk majd, teljesen indokoltan, nálánál lejjebb már csak a vesztesek nem szervezett társadalmi találhatók. Indokolt ezért a kérdés: hogyan hogy egy hódító világhatalom nem a meghódított ország makrotársadalmainak a csúcán, hanem alján, részben még a meghódítottaknál is lejjebb helyezkedik el? A következő részekben, a mikroglobális peremtársadalom felvázolását követően erre a kérdésre is választ adok.

## *2. Magyarországi mikroglobális vállalkozások hálózatközössége*

Amikor a mikroglobalizáció magyarországi peremét a „makroközösségek” között soroltam fel, nem estem a fogalomtévesztés hibájába, mivel a mikroglobalizáció Magyarországon is egy teljes, minden fontos életfunkcióval rendelkező teljes társadalom, pontosabban nagy közösség szervezetét építette ki mára.

Ma már szinte nincsen egyetlen olyan, akár kistelepülés sem, amelyben ne lenne legalább egy „kínai üzlet” vagy „kínai büfé” feliratú vállalkozás. Mintha valamilyen nem látható, de szigorúan működő elosztási terv szerint szivárognának be az országba ezek a családi mikrovállalkozások: a település befogadói kultúrájára és eltartóképességére tekintettel lévő számú család és ami ezzel egyenlő: a települési igényeknek megfelelő javakat termelő családi vállalkozás kerül minden településre. Ezeknek a vállalkozásoknak a szervezetét megvizsgálva a következő kép tárul elénk.

Mindenek előtt a legszembetűnőbbet emelem ki: bármerre is utazzunk országunkban – ? –, a legapróbb településen is legalább egy olyan vállalkozást találunk, amely, jól megfontolt szempontok-

nak engedelmeskedve, a „kínai üzlet” vagy a „kínai büfé” megnevezést hirdeti erre a célra kitett cégtábláján. Erre a tényre támaszkodva azt mondhatjuk, hogy a „rendszer váltás” e szempontból két évtizede alatt a kínai mikro-vállalkozások teljesen beszöttek, mintegy elfoglalták a magyar gazdasági teret. A kisvárosokban utazgatva a kínai üzleteken és kínai büféken kívül azt is láthatjuk, hogy kisebb és szerényebb felszereltségű és kínálatot nyújtó, de már kínai éttermek is vannak, s ha a kisvárosban van áruház, akkor azon szinte kivétel nélkül ott díszleg a tábla: kínai áruház. A megyeszékhelyek és a kiváltképpen a főváros jól kiszámított körzetei szinte zsúfolásig teltek a kínai büfékkel és üzletekkel, és a szerényebb kínai éttermek mellett megjelennek a minden igényt kielégítő, luxuskínálattal bíró pompás és kulturált kínai éttermek, a fővárosban s egy-két megyeszékhelyen „kínai piac” is működik, ahol mindent és minden árfekvésben meg lehet vásárolni. Végül: Budapesten mindezek csúcsaként „Ázsia Center” is található, a bővítől a luxustermékekig a teljes kínálati spektrummal együtt. Azaz országunk települési hierarchiájának megfelelően, az eltartókéességének végső határáig telítve van „kínai”<sup>6</sup> kereskedelmi és szolgáltató vállalkozásokkal, s ezek túlnyomó többsége valóban mikro-vállalkozás, bár az Ázsia Center egyértelműen a makroglobális vállalkozások közé sorolható.

Voltaképpen ennyi is elegendő lenne ahhoz, hogy megállapítsuk: a „kínai” gazdaság a rendszer váltás két évtizede alatt meghatározó szereplőjévé vált a magyarországi gazdaságnak. Indokolt azonban tovább lépni, s feltenni a kérdést: vajon a kereskedelmi és szolgáltató vállalkozások kizárólag a két Kína valamelyikéből származnak, azaz kizárólag importtermékekkel látják el fogyasztóikat e kínai mikro- és nagyobb vállalkozások? A vámbotrányok elegendőek annak ismeretéhez, hogy tudjuk: e vállalkozások valóban felhasználnak Magyarországon kívülről származó nyers- és alapanyagokat, elegendő azonban egy büfét felkeresni, hogy konstatáljuk: hazai terméket is

*6 Az idézőjelet azért tettem ki, mert vannak, akik kétségbe vonják, hogy e vállalkozások végső tulajdonosai valóban kínaiak lennének, s kétségtelenül találunk több thai, vietnami vagy más nemzetiségű vállalkozást is az összefoglalóan „kínainak” nevezett makroglobális vállalkozások között.*

felhasználnak. A büféknél és éttermeknél maradva azt látjuk, hogy ezek alapanyagainak jelentős hányadát itthon termesztik, illetve tenyészítik. Még a pénzmosásról szóló híreszteléseknek hitelt adva is, e büfék és éttermek árai alapján gyanítható – ilyen ügyeknél bizonyosabbat nyomozói ismeretekkel nem rendelkező kutató nem állíthat –, hogy nem a magyar „lánckereskedelmen” keresztül jutnak a terményekhez, de nem is közvetlenül az őstermelőtől vásárolják ezek egy részét. A kínai vállalkozói mentalitás biztonságra törekvésének – és elszórt újságírói híradás – ismeretében joggal feltételezhetjük, hogy a kínai vállalkozók között is akadnak olyanok, akik strómanok felhasználásával már termőföldek felett is rendelkeznek Magyarországon. S ha rendelkeznek, akkor – ezt is az árak bizonyítják – alacsony magyar paraszti napszám munka felhasználásával műveltetik meg azokat. Azt is valószínűnek tarthatjuk, hogy legalább a madárinfluenzával kapcsolatban keltett, a kereskedelemben és vendéglátásban azonban „kemény” ténynek számító hisztéria óta, közismert gazdasági nacionalizmusuk ellenére a rizs, káposzta, répa, „piros arany” csípős ételízesítő és megannyi más növény mellett, hazai húsokat is felhasználnak a büféik és éttermeik. S afelől nem lehet kétségünk, hogy napszámosaik átlagbére, egy darab magyarországi, harmadik világbeli Ázsiaként, nem haladja meg az „ázsiai” bérszínvonalat. Mindez azt is jelenti, hogy a kínai kereskedelmi és szolgáltató vállalkozások működését itt Magyarországon is kínai ellenőrzés alatt álló agrártevékenység s talán erre specializálódott vállalkozók is kiegészítik, és megfelelő árszínvonalon működtetik.

Egy lépéssel kell csak továbblépnünk ahhoz, hogy felfedezzük, nemcsak a kínai vendéglátás nem nélkülözheti a nyers- alapanyag és félkész termék termelésével való megalapozást, de a kínai áruházak és mindenek előtt a kínai piacok is rákényszerülnek arra, hogy a leghatékonyabb gazdálkodás érdekében hazai területen is termeltessenek, s nemcsak agárterményeket. Elsőként arról, hogy Magyarországon „kínai ipar” is működik, egy rövid rendőrségi híradásból tudhattunk. A rendszerváltás izgalmas hónapjai valamelyikében értesülhettünk arról, hogy egy Monor közeli tehénistállóban több tíz vietnami polgár szén-monoxid-mérgezésben lelte halálát. E már minden ízében



magyarországi Ázsiában, tudhattuk meg később, kínai vállalkozók vietnamiakat foglalkoztattak, akik a lakó és munkahely egységét újra megvalósító, erre a célra átalakított tehénistállóban a „kínai piac” és kínai áruházak számára ruhákat varrtak, s egy rosszul szellőző kéményből a lakó-munkatérbe visszaáramló szén-monoxid végzett velük. Az azóta is bújtatva itt dolgozó vietnamiaknak megéri ilyen messzire eljönni munkát vállalni, mivel hazájukban erre nincsen lehetőségük, s fél évtized alatt az otthonihoz viszonyítva színvonalugrást biztosító ellátásukon és szállásukon kívül megkereshetnek egy kerékpárra szerelhető varrógépre valót is, amivel otthon a nincstelenek közül a középosztályba emelkedhetnek. S nemcsak ruha-, hanem cipővarrással, s más iparinak minősülő – például üzleteik, büféik, éttermeik, áruházaiak szükséges építőipari és belső szerelési munkáját végző iparosi – tevékenységgel is vállalkoznak kínaiak Magyarországon, ami azt mutatja, hogy a kereskedelmen, szolgáltatáson és mezőgazdaságon kívül kínai ipar is települt Magyarországra.

Joggal vetheti azonban szemünkre bárki piaccgazdász, hogy ennek a magyarországi kínai gazdaságnak van egy olyan alapvető hiányossága, ami miatt nem nevezhető teljes gazdaságnak, nevezetesen, hogy kínai-ázsiai hitelletről még nem számoltam be. Sietek megnyugtanni kedves piaccgazdász kollégáimat: Budapesten nem is egy, hanem több olyan kínai-ázsiai tulajdonban lévő pénzintézet is működik, amely nemcsak zárt körülmények között s nemcsak kínaiak számára nyújt hiteleket – ilyenekről is olvashatunk az erőszakos cselekményekről szóló híradások kapcsán –, hanem a hazai nyilvános pénzügyi életben is igénybe vehetők szolgáltatásai. Miáltal kijelenthetjük: a rendszer-váltás két évtizede során Magyarországon – is – felépült egy kínai tulajdonban lévő s ázsiai bérmunkások mellett magyar napszámósokat is foglalkoztató teljes, főként mikrovállalkozásokból álló gazdaság. Amely gazdaság lényege szerint különbözik a makroglobális szupranációk magyarországi peremgazdaságának vállalkozásaitól, s ezért a létezésére vonatkozó ténymegállapítás mellett azt is kijelenthetjük, hogy Magyarországon nem is két, hanem legalább három, egymástól alapvető vonásaiban eltérő „gazdaság” ismerhető fel.

S bár témám elsősorban gazdasági természetű, a későbbiek előkészítése miatt feltétlenül meg kell jegyezmem, hogy az idetelepült s egy kis magyarországi Kínát felépítő mikroglobális vállalkozói kört nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi és kulturális értelemben vett nacionalizmus is jellemzi. Ami abban is megnyilvánul, hogy nemcsak kínai mikroglobális gazdaságot, hanem társadalmat-közöséget, kultúrát s bizonyos értelemben „fegyveres” testületet is kiépített, egyszerűen egy teljes, hálózatos szerkezetű kínai társadalmat is.

Gondoljunk itt arra, hogy nemcsak a szolgáltatások között eddig nem említett kínai orvoslási vállalkozások jelentek meg nagyvárosainkban, s nem is csak ezek „gyógyszerei,” hanem a magyarországi Kína polgárai számára „kínai orvoslást” is biztosító saját kínai kórházak is alapítottak, azaz a gazdasági mellett a családorvosítól a klinikai ellátásig tartó teljes vertikummal működő egészségügyi hálózatot is exportált, illetve telepített Magyarországra a mikroglobális Kína.

Azt is tudjuk, hogy nem is egy, hanem több kínai nyelven megjelenő, a nálunk élő kínaiak számára nálunk szerkesztett, az anyaországgal való napi kapcsolatot is biztosító napilapot is megjelentetnek, amihez kínai újságírók és nyomda – egy újabb ipari vállalkozás – is szükséges. Ugyancsak rendelkezik a magyarországi Kína rádióval és televízióval is, amelyen a kínai kultúrával lehetnek polgárai napi kapcsolatban, s amihez megfelelő felkészültségű szakemberekre is szükségük van. Amiből az is következik, hogy a kínai kultúra mellett a tájékoztatást lehetővé tévő nyilvánosság, a civil és a politikai között közvetítő közéleti szféra is megtalálható ebben a társadalomban.

Gyermekeik számára kínai nyelvű óvodák és iskolák is működnek – miközben a magyar kultúrába illeszkedésüket biztosító magyar óvodákat és iskolákat is igénybe veszik –, amelyek a nyelv és kultúra mellett a kínai identitás megőrzésében is jelentős szerepet játszanak. Róluk szóló dokumentumfilmekből azt is tudjuk, hogy – szemben a mi emigrációnk jelentős részével – a kínai, nagyjából családi vallás keretei között a családok gyermekeiket kínainak nevelik.

Ugyancsak a híradásokból értesülhettünk arról, hogy hazánkba betelepült mikroglobális Kína „törzsi” szervezetekre is tagolódik, melyek egymással olyan súlyos harcokba bonyolódtak, hogy egyikük a magyar állam segítségét és védelmét kérte.

E híradásból több újabb lényeges, a magyarországi Kína társadalomszervezetére vonatkozó információhoz jutottunk. Először is azt állapíthatjuk meg, hogy a több napilap valódi, tagolt „közélet” számára biztosít nyilvánosságot, s ezért nemcsak civil-közéleti, hanem hatalmi-politikai nyilvánosság is van a magyarországi Kínában. Másodszor, a védelemre vonatkozó kérésből azt is megtudhattuk, hogy nemcsak a személyes ügyek „rendezésére” bírnak e társadalom ellentétes érdekű polgárai, ha nem is az európai értelemben vett reguláris, de fegyveres alakulatokkal, hanem a gazdasági, törzsi, esetleg politikai harcaik megvívásához is elegendőkkel is. Végül harmadszor, abba is bepillantást nyerhettünk, hogy a magyarországi Kínának a magyar politikai életben is vannak, befolyással bíró kapcsolatai is.

Mindezek ismeretében már teljesen megalapozott az az állítás, hogy a rendszerváltásban a mikroglobális Kína Magyarországon egy teljes, minden élettartományra kiterjedő társadalomszervezetet épített fel, amely határait erővel képes megvédeni, s amely identitásának ápolását elsődrendű feladataként folyamatosan építi. S a Szibériától Latin-Amerikán át Afrikáig tartó, azonos terjeszkedésre utaló hírek, információk alapján nem tévedünk túlságosan nagyot, ha azt mondjuk, hogy a mikroglobalizáció határozott terjeszkedési stratégiával rendelkezik, amelynek lényegét a minden – gazda – országban alapított helyi Kína felépítése és működtetése képezi. S meglehet, hogy ez a fajta beépülés a meghódított országokba erősebb hatást képes kifejteni, mint amelyet a makroglobális pénzügyeken és vállalatok fiááliáin alapuló lumpenglobalizációs centralista hatalmi jelenlét.

### *3. A kettős szerkezetben alávetett nemzeti társadalom*

Nem lenne teljes hazánk – s minden más ország – Kína-társadalmáról rajzolt kép, ha nem térnék vissza a korábban csak mintegy mellékesen említett tényre s annak társadalomszerkezeti következményeire, mi szerint a kínai vállalkozók napszámban vagy alkalmi bérért magyar mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és szolgáltató bér munkásokat is alkalmaznak. Ennek a ténynek az ázsiai munkabérek meghonosításán kívül megrázó társadalomszerkezeti következményei is

---

vannak. Mindenek előtt az, hogy Magyarországon kialakult egy magyar állampolgárokból álló, de az itteni „kínai – szupra – nemzet” szolgálatában álló, s ezért gazdasági vonatkozásban ehhez tartozó alávetett, a hazai sajátos ismereteket igénylő munkaterületeken foglalkoztatott bérmunkás-napszámos „osztály,” amely „ázsiai” körülmények között végzi munkáját, és aszerint is bérezik. Ez azt jelenti, hogy a mikroglobalizáció nemcsak abban az értelemben osztja meg a magyar államhatáron belüli társadalmakat, hogy uralkodó peremtársadalomként alávetetti helyzetbe hozza a nemzetet, hanem annak egy részét, hasonlóan a makroglobalis peremtársadalomhoz, ki is szakítja, s saját alávetettjeként beépíti saját uralkodó társadalmába.

\*\*\*